

TRƯỜNG ĐẠI HỌC VĂN HOÁ HÀ NỘI
KHOA VĂN HÓA DÂN TỘC THIỂU SỐ

-----***-----

**THEN GIẢI HẠN CỦA NGƯỜI NÙNG Ở
XÃ VÂN NHAM, HUYỆN HỮU LŨNG,
TỈNH LẠNG SƠN**

Giảng viên hướng dẫn : Th.s: Nguyễn Thị Thanh Vân

Sinh viên thực hiện : Hoàng Thị Quý

HÀ NỘI - 2014

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành bài khóa luận này, ngoài sự cố gắng nỗ lực của bản thân tôi đã nhận được nhiều sự giúp đỡ rất tận tình của cơ quan đoàn thể và các cá nhân trong quá trình đi điền dã ở xã Vân Nham, huyện Hữu Lũng, tỉnh Lạng Sơn. Đầu tiên tôi xin cảm ơn các thầy cô giáo trong khoa Văn hóa Dân tộc thiểu số đã dạy dỗ trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu tại trường.

Đặc biệt người viết xin chân thành cảm ơn **Th.s: Nguyễn Thị Thanh Vân** - Giảng viên khoa Văn hóa Dân tộc thiểu số trường Đại học Văn Hóa Hà Nội là người trực tiếp hướng dẫn tôi thực hiện đề tài này.

Xin cảm ơn phòng Văn hóa thông tin huyện Hữu Lũng, UBND xã Vân Nham, đồng bào người Nùng và các thầy Then trong xã Vân Nham, huyện Hữu Lũng, tỉnh Lạng Sơn đã giúp đỡ tôi trong quá trình thu thập tài liệu để hoàn thành khóa luận này.

Đây là công trình nghiên cứu đầu tiên của tôi nên không tránh khỏi những sai sót, hạn chế. Rất mong được các thầy cô và các bạn góp ý kiến để bài viết được hoàn thiện.

Hà Nội, ngày 10 tháng 5 năm 2014

Xin chân thành cảm ơn!

Sinh viên

Hoàng Thị Quý

MỤC LỤC

LỜI CẢM ƠN	1
MỞ ĐẦU	1
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI NÙNG VÀ CÁC LOẠI THEN CỦA NGƯỜI NÙNG Ở XÃ VÂN NHAM	7
1.1 Khái quát về người Nùng xã Vân Nham	7
1.1.1 Đặc điểm tự nhiên	7
1.1.2 Đặc điểm dân tộc	8
1.1.3 Khái quát về người Nùng ở Vân Nham.....	8
1.2 Các loại Then của người Nùng ở xã Vân Nham.	15
1.2.1 Khái niệm Then	15
1.2.2 Các loại Then của người Nùng ở xã Vân Nham	17
1.2.2.1 Then cầu mong.....	17
1.2.2.2. Then chữa bệnh.....	18
1.2.2.3. Loại Then cúng lễ cấp sắc (Lâu Then)	20
1.2.2.4 Một số loại Then khác	23
Chương 2: ĐẶC ĐIỂM, QUY TRÌNH VÀ GIÁ TRỊ THEN GIẢI HẠN CỦA NGƯỜI NÙNG Ở XÃ VÂN NHAM	25
2.1 Khái niệm Then giải hạn và người làm Then giải hạn	25
2.1.1. Khái niệm về Then giải hạn	25
2.1.2 Thầy Then (Những người làm Then giải hạn)	26
2.2. Môi trường thực hành của nghi lễ Then giải hạn	29
2.2.1. Thời gian và không gian diễn ra nghi lễ Then giải hạn.	29
2.2.2. Các vật dụng trong nghi lễ Then giải hạn	30
2.2.3 Điện thờ.	33
2.3. Lý do và quy trình làm Then giải hạn.	37

2.4. Giá trị Then giải hạn của người Nùng ở Vân Nham	48
2.4.1. Văn học trong nghi lễ Then giải hạn	48
2.4.2. Âm nhạc và diễn xướng trong Then giải hạn	50
2.4.3. Nghi lễ và tín ngưỡng trong Then giải hạn	51
2.4.4. Mỹ thuật trong nghi lễ Then giải hạn	52
Chương 3: VAI TRÒ CỦA THẦY THEN TRONG BẢO TỒN, PHÁT HUY CÁC GIÁ TRỊ VĂN HÓA TRUYỀN QUA NGHIÊN CỨU THEN GIẢI HẠN CỦA NGƯỜI NÙNG Ở XÃ VÂN NHAM.....	54
3.1. Vai trò của thầy Then trong bảo tồn nghi lễ Then giải hạn.....	54
3.2. Vai trò của Thầy Then trong bảo tồn, phát huy văn hóa truyền thống người Nùng ở xã Vân Nham.....	55
3.2.1. Về trang phục	55
3.2.2. Về ngôn ngữ, chữ viết	57
3.2.3. Về văn hóa dân gian	57
3.3. Thực trạng về Then giải hạn và đội ngũ Thầy Then ở xã Vân Nham..	62
3.3.1. Thực trạng.....	62
3.3.2. Nguyên nhân biến đổi.	64
3.4. Kiến nghị, Giải pháp bảo tồn và phát huy các giá trị văn hóa truyền thống tộc người thể hiện trong Then của người Nùng ở xã Vân Nham	66
3.4.1. Những kiến nghị và đề xuất	66
3.4.2. Giải pháp thực hiện	67
KẾT LUẬN	74
TÀI LIỆU THAM KHẢO	76
PHỤ LỤC	78

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Cũng như 54 dân tộc khác ở Việt Nam, trong quá trình sinh sống và phát triển, người Nùng đã sáng tạo và sở hữu một nền văn hóa tín ngưỡng độc đáo của riêng mình. Trong đó tiêu biểu là Then.

Trải qua quá trình định cư và phát triển, người Nùng ở Lạng Sơn nói chung và người Nùng ở xã Vân Nham nói riêng luôn tự hào và yêu thích hát Then. Bởi Then có ảnh hưởng rất lớn trong đời sống văn hóa – xã hội của đồng bào. Then luôn gắn liền với phong tục tập quán dân dã, tục thờ cúng tổ tiên của người Nùng và mong ước về những vị thần diệt trừ cái xấu, mang lại cho bà con cuộc sống ấm no hạnh phúc. Hình ảnh những ông Then, bà Then trên tay cầm cây đàn tính làm lễ là một diễn xướng độc đáo, trong đó ẩn chứa nhiều giá trị văn hóa dân gian đặc sắc như: tín ngưỡng, nghệ thuật trình diễn, thẩm mỹ, âm nhạc, thơ ca...

Hát Then nói chung và Then giải hạn nói riêng đã góp phần làm cho đời sống tinh thần của người Nùng thêm phong phú, lành mạnh, đáp ứng yêu cầu hưởng thụ văn hóa của đồng bào. Chính đội ngũ thầy Then là người sáng tạo, giữ gìn và lưu truyền những giá trị văn hóa đó. Trước đây, có một khoảng thời gian Then được xếp vào một trong những loại hình mê tín và các thầy Then bị cấm hành nghề. Đó chính là một trong những nguyên nhân làm cho Then đang có nguy cơ mất dần trong đời sống người Nùng ở một số địa phương. Các nghệ nhân Then ngày càng ít đi, và vì vậy các nghi lễ Then, đặc biệt là Then cấp sắc và Then giải hạn còn ít được thực hành trong đời sống. Điều đó đồng nghĩa các giá trị văn hóa – nghệ thuật trong Then cũng đang bị mai một nhanh chóng.

Ý thức được tầm quan trọng của Then, đặc biệt là Then giải hạn trong đời sống tâm linh và văn hóa nghệ thuật của người Nùng cần được bảo tồn phát triển và truyền dạy cho các thế hệ mai sau. Vì vậy, tôi đã chọn đề tài: **“Then giải hạn của người Nùng ở xã Vân Nham, huyện Hữu Lũng, tỉnh Lạng Sơn”** làm đề tài khóa luận của mình với hi vọng góp phần gìn giữ, bảo tồn và phát huy các giá trị của Then trong đời sống đồng bào Nùng ở Vân Nham hiện nay.

2.Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Có thể nói Then là một hình thức diễn xướng dân gian đã ít nhiều thu hút được sự quan tâm nghiên cứu của giới văn hóa nghệ thuật nước ta. Ngay từ những năm 50 của thế kỷ XX, những người làm công tác quản lý văn hóa nghệ thuật đã phối hợp với các ngành đẩy mạnh công tác sưu tầm vốn văn hóa nghệ thuật của các dân tộc khu Việt Bắc. Kết quả đã có một vài bài viết về văn hóa nghệ thuật trong Then và hát Then được đăng tải trên báo *“Việt Nam độc lập”* và *“Báo Văn hóa”* như bài của Nông Ích Khiêm, Đỗ Minh...và nhiều làn điệu âm nhạc cùng các động tác múa trong Then được các đoàn nghệ thuật dàn dựng biểu diễn như *“Múa quạt”* hay *“Khảm hải”*...

Từ những năm 70 của thế kỷ trước, công tác sưu tầm và nghiên cứu về Then ở phạm vi Việt Bắc lại được Sở Văn hóa ở khu tự trị Việt Bắc phát động rộng rãi. Vào năm 1975 một cuộc họp có tên *“Hội nghị công tác sưu tầm nghiên cứu về Then”* được tổ chức nghiên cứu tại Sở Việt Bắc. Tại hội nghị, nhiều bài báo cáo tham luận về Then được công bố và sau đó năm 1978 được in thành cuốn *“Những vấn đề về Then Việt Bắc”*. Đây có thể được coi là cuốn sách duy nhất từ trước đến nay tập hợp được các bài viết về Then trên diện rộng từ Cao Bằng, Bắc Thái, Lạng Sơn đến Hà Giang.

Về khía cạnh nguồn gốc và loại hình Then có *"Bước đầu tìm hiểu về Then Việt Bắc"* của Nông Văn Hoàn, *"Một vài ý kiến về nguồn gốc và giá trị của Then"* của Trần Quang Nhật, *"Thử tìm hiểu cảm xúc cội nguồn của Then"* của Vi Hồng hoặc *"Mấy ý kiến về dòng Then Lạng Sơn"* của Hoàng Quốc Hoan, *"Tường thuật đám Lầu Then ở Cao Bằng"* của Nông Đình Tuấn, *"Lầu Then Hà Giang"* của Lê Trung Vũ .

Từ những 80 của thế kỷ XX trở lại đây, không thấy những công trình nghiên cứu về Then có hệ thống và trên quy mô rộng lớn như những năm trước nữa mà chủ yếu do từng địa phương thực hiện. Hầu hết những công trình của giai đoạn này là những bản sưu tầm những bản sưu tầm một vài bài ngắn về Then của các cá nhân riêng lẻ như Trần Văn Trân (1988), Hoàng Tuấn Cư (1994). Năm 1996, Lục Văn Pảo mới cho ra mắt độc giả *"Bộ Then tứ bách"*. Nội dung cuốn sách là tập hợp nội dung của những bài hát Then về thế giới của trăm loài thú (bách thú), trăm loài chim (bách điều), trăm loại ngũ cốc (bách cốc), trăm loại hoa (bách va).

Ở Lạng Sơn các tác giả đã tổ chức nghiên cứu sưu tầm về Then, năm 1988 Sở Văn hóa Thông tin tổ chức sưu tầm Then Cáo Lão ở Tri Phương, Tràng Định, năm 1999 tổ chức Then Báo công tại Xuân Mai, Văn Quan. Đồng thời, năm 1999 tác giả Đoàn Thị Tuyên làm luận văn tốt nghiệp *"Đạo Then trong đời sống tinh thần của người Tày, Nùng Lạng Sơn"* mà chủ yếu sưu tầm ở Xuân Mai, Văn Quan.

Thời gian và không gian tổ chức Then cũng như những giá trị văn hóa trong Then, đại bộ phận các tác phẩm đã nêu trên đều thể hiện chưa cụ thể, mà chỉ nêu một cách khái quát, chưa thật kỹ và chi tiết... Vì vậy, thông qua đề tài này, tác giả mong muốn giúp bạn đọc bước đầu tìm hiểu về Then giải hạn ở xã Vân Nham, huyện Hữu Lũng, tỉnh Lạng Sơn để mọi người có cái nhìn

khái quát nhất về một trong những loại Then Nùng đang được sử dụng và lưu truyền rộng rãi tại Xã Vân Nham hiện nay.

3.Mục đích nghiên cứu

Từ thực tiễn thông qua việc khảo sát thực tế, tìm hiểu về then giải hạn của người Nùng ở xã Vân Nham huyện Hữu Lũng tỉnh Lạng Sơn, người viết thực hiện đề tài này với những mục đích sau:

- Bước đầu tìm hiểu về các loại hình Then và Then giải hạn của người Nùng
- Khái quát các đặc điểm và giá trị Then giải hạn trong đời sống của người Nùng ở Vân Nham
- Tìm hiểu vai trò của thầy Then trong bảo tồn văn hóa truyền thống qua nghiên cứu nghi lễ Then giải hạn.
- Đề xuất giải pháp bảo tồn, phát huy các giá trị Then nói chung, Then giải hạn nói riêng và vai trò của thầy Then trong bảo tồn văn hóa truyền thống tộc người Nùng ở Vân Nham hiện nay.

4.Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.

Đối tượng nghiên cứu: Các thầy Then và nghi lễ Then giải hạn của người Nùng ở xã Vân Nham huyện Hữu Lũng tỉnh Lạng Sơn.

Phạm vi nghiên cứu: Cộng đồng người Nùng ở xã Vân Nham huyện Hữu Lũng tỉnh Lạng Sơn.

5.Phương pháp nghiên cứu

Để hoàn thiện đề tài này, tác giả sử dụng phương pháp điền dã dân tộc học là chủ đạo.

- Tiến hành những phỏng vấn sâu vào các làng bản, có người hành nghề Then, hỏi chuyện các thầy Then và những người sống xung quanh thầy Then

như vợ (chồng), cha, mẹ, anh, chị, em... Cùng với sự giúp đỡ của các cán bộ địa và nhân dân phương chúng tôi tìm hiểu, đánh giá sự ảnh hưởng của việc làm Then giải hạn đối với cuộc sống của người dân trong khu vực và vai trò của thầy Then trong việc bảo tồn văn hóa truyền thống.

- Bên cạnh đó, tác giả cũng sử dụng những phương pháp quan sát, tham dự trên thực địa trong những lễ Then với những trong khi quan sát có ghi chép, ghi âm lời đọc Then trong buổi lễ giải hạn chụp ảnh lấy tư liệu minh họa cho phần phụ lục của đề tài.

Đồng thời, tác giả còn sử dụng phương pháp tổng hợp, phân tích và đánh giá các tài liệu thứ cấp có liên quan để tham khảo, vận dụng cho việc viết bài như: Sách, báo, tạp chí chuyên ngành, chuyên đề, đề tài, khóa luận, luận văn, luận án... để hoàn thiện đề tài này.

6. Đóng góp của đề tài

Đề tài góp phần vào việc tập hợp và hệ thống hóa tư liệu về Then, đặc biệt là Then giải hạn của người Nùng ở xã Vân Nham.

Định hướng những nhìn nhận đúng đắn về vị trí và vai trò của Then nói chung và Then giải hạn trong đời sống tinh thần của người Nùng ở Vân Nham.

Đánh giá thực trạng và đề xuất một số giải pháp bảo tồn và phát huy giá trị của Then giải hạn và vai trò của thầy Then trong bảo tồn văn hóa tộc người, nhằm góp phần hoàn thiện các chính sách văn hóa ở địa phương.

7. Bố cục của đề tài

Ngoài phần mở đầu, kết luận, tài liệu tham khảo, phụ lục minh họa, nội dung khóa luận được chia làm 3 chương:

Chương 1: Khát quát về người Nùng và các loại Then Nùng xã Vân Nham

Chương 2: Đặc điểm, quy trình và giá trị Then giải hạn của người Nùng xã Vân Nham.

Chương 3: Vai trò của thầy Then trong bảo tồn văn hóa truyền thống qua khảo sát nghi lễ Then giải hạn của người Nùng xã Vân Nham

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Phan Kế Bính, (1990), *Việt Nam phong tục* (tái bản). NXB Tp HCM.
2. Nguyễn Thị Hoa, (2003), "*Khảo sát Then hết khoã(m) (giải hạn) của người Tày ở huyện Đình Lập, tỉnh Lạng Sơn*", luận văn cao học, khoa Ngoại Ngữ văn, Đại học Sư Phạm I Hà Nội.
3. Nguyễn Văn Huy, (1998), *Bức tranh văn hóa các dân tộc Việt Nam*. NXB Giáo dục, Hà Nội.
4. Hoàng Nam, (1991), *Dân tộc Nùng ở Việt Nam*, Nhà xuất bản Văn hóa Dân tộc Hà Nội.
5. Hoàng Nam(1998) *Bước đầu tìm hiểu văn hóa các tộc người Việt Nam*, NXB VHDT, HN..
6. Hoàng Nam(1997) *Dân tộc học Đại cương*, NXB Văn hóa dân tộc, Hà Nội
7. Nông Thị Ninh, (2000), *Âm nhạc dân gian các dân tộc Tày, Nùng, Dao Lạng Sơn*, Nhà xuất bản văn hóa dân tộc, Hà Nội.
8. Nông Thị Ninh, (2004), *Nét chung và riêng của âm nhạc trong diễn xướng Then Tày- Nùng*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
9. Nhiều tác giả, (1988), *Mấy vấn đề về Then Việt Bắc*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội.
10. Nhiều tác giả, (1992), *Các dân tộc Tày, Nùng ở Việt Nam*, Viện dân tộc học xuất bản, Hà Nội.
11. Nhiều tác giả, (1994), *Lễ hội truyền thống trong xã hội hiện đại*, Nhà xuất bản Khoa học xã hội, Hà Nội.
12. Nhiều tác giả, (1996), *Giữ gìn và bảo vệ bản sắc văn hóa dân tộc thiểu số Việt Nam*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Hà Nội.

13. Nhiều tác giả (1999), *Địa chí Lạng Sơn*, Nhà xuất bản Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
14. Nhiều tác giả, (2000) *Kho tàng truyện kể lễ hội Việt Nam*, Nhà xuất bản Văn hóa dân tộc, Tạp chí văn hóa nghệ thuật, Hà Nội.
15. Nhiều tác giả, (2001), *Một thế kỷ sưu tầm, nghiên cứu văn hóa nghệ thuật dân gian*, Nhà xuất bản văn hóa thông tin Hà Nội.
16. Dương Thị Lâm (2002), *Nghệ thuật Then của người Tày ở Lạng Sơn*, luận văn cao học Đại học Văn Hóa Hà Nội.
17. Hà Đình Thành làm chủ biên (1999) "*Văn hóa tín ngưỡng, Then, Tào, Mo của người Tày, Nùng ở miền núi phía Bắc Việt Nam*", Viện Văn hóa dân gian
18. Lục Văn Páo, (1992), *Pụt Tày*, Nhà xuất bản xã hội, Hà Nội.
19. Hoàng Văn Páo, (2003), *Lượn Tày Lạng Sơn*, Nhà xuất bản văn hóa dân tộc, Hà Nội.
20. Hoàng Văn Páo (chủ biên), (2012), *Lễ hội dân gian Lạng Sơn*, Nhà xuất bản văn hóa dân tộc, Hà Nội.
21. Phạm Vĩnh, (2011), *Lạng Sơn – Vùng văn hóa đặc sắc*, Nhà xuất bản văn hóa thông tin, Hà Nội.
22. Nguyễn Thị Yên (2010), *Then Tày*, Nhà xuất bản Văn hóa Dân tộc, Hà Nội